

7 Примене извода

7.1 Основне теореме диференцијалног рачуна

Дефиниција 7.1. Нека је реална функција f дефинисана у некој околини тачки c .

- c је тачка *локалног максимума* функције f ако постоји $\delta > 0$ такво да је $f(c) \geq f(x)$ за све $x \in (c - \delta, c + \delta)$.
- c је тачка *локалног минимума* функције f ако постоји $\delta > 0$ такво да је $f(c) \leq f(x)$ за све $x \in (c - \delta, c + \delta)$.

Тачке локалног максимума и минимума функције f су *локалне екстремне вредности* те функције.

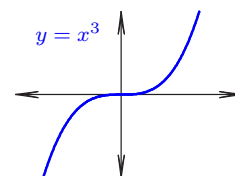
Локалне екстремне вредности су и *глобалне (апсолутне) екстремне вредности* ако одговарајуће неједнакости важе на целом домену функције f уместо на интервалу $(c - \delta, c + \delta)$.

Дефиниција 7.2. Нека је f диференцијабилна функција. Тачка x за коју је $f'(x) = 0$ је *стационарна тачка* функције f .

Теорема 7.1. (Фермаова теорема) Нека је $f : (a, b) \rightarrow \mathbb{R}$ функција и $c \in (a, b)$ тачка локалне екстремне вредности те функције. Ако је f диференцијабилна у тачки c , онда је $f'(c) = 0$.

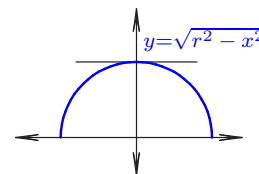
Следи да је услов $f'(c) = 0$ неопходан да функција диференцијабилна у тачки c има у тачки c локалну екстремну вредност. Ипак, тај услов није и довољан.

Пример 7.1. За функцију $y = x^3$ важи $y'(0) = 0$, а $x = 0$ није тачка локалне екстремне вредности функције y .

Теорема 7.2. (Ролова теорема) Нека је функција f непрекидна на интервалу $[a, b]$ и диференцијабилна на интервалу (a, b) . Ако је $f(a) = f(b)$, тада постоји бар једна тачка $c \in (a, b)$ таква да је $f'(c) = 0$.

Пример 7.2. Посматрајмо функцију $y = \sqrt{r^2 - x^2}$, $x \in [-r, r]$. Дата функција је непрекидна на интервалу $[-r, r]$ и диференцијабилна на интервалу $(-r, r)$. Следи да се може применити Ролова теорема и заиста, постоји $c \in (-r, r)$ такво да је $f'(c) = 0$ (тангента је паралелна x -оси.)

Теорема 7.3. (Лагранжова теорема) Нека је функција f непрекидна на интервалу $[a, b]$ и диференцијабилна на интервалу (a, b) . Тада постоји тачка $c \in (a, b)$ таква да је

$$f'(c) = \frac{f(b) - f(a)}{b - a}.$$

7.2 Интервали монотоности и екстремне вредности функције

Теорема 7.4. (Интервали монотоности) Нека је функција $f(x)$ диференцијабилна на интервалу (a, b) . Да би функција $f(x)$ била растућа (опadaјућа) на интервалу (a, b) неопходно је и довољно да важи $f'(x) \geq 0$ ($f'(x) \leq 0$) за свако $x \in (a, b)$.

Доказ. Доказ изводимо у случају растуће функције. Покажимо да је услов неопходан. Нека је $x_0 \in (a, b)$ произвољна тачка. Како је f растућа функција, важи

$$x \in (a, b), x > x_0 \Rightarrow f(x) \geq f(x_0) \quad \text{и} \quad x \in (a, b), x < x_0 \Rightarrow f(x) \leq f(x_0).$$

Тада је $\lim_{x \rightarrow x_0} \frac{f(x) - f(x_0)}{x - x_0} = f'(x_0) \geq 0$.

Услов је и довољан. Нека је $f'(x) \geq 0$ за свако $x \in (a, b)$. Ако су $x_1 < x_2$ две произвољне тачке тог интервала, тада на основу Лагранжове теореме постоји тачка $c \in (x_1, x_2)$ за коју је $f(x_2) - f(x_1) = f'(c)(x_2 - x_1)$. Како је $f'(c) \geq 0$, то је $f(x_2) \geq f(x_1)$, тј. f је растућа. $\square$

Теорема 7.5. Нека је функција f диференцијабилна на интервалу (a, b) и $x_0 \in (a, b)$.

- Ако је $f'(x_0) > 0$ тада је f строго растућа у тачки x_0 .
- Ако је $f'(x_0) < 0$ тада је f строго опадајућа у тачки x_0 .

Теорема 7.6. Нека је функција f диференцијабилна у некој околини тачке x_0 , осим можда у тачки x_0 у којој је непрекидна. Ако постоји $\delta > 0$ такво да

- за $x \in (x_0 - \delta, x_0)$ важи $f'(x) < 0$ и за $x \in (x_0, x_0 + \delta)$ важи $f'(x) > 0$, тада је x_0 тачка локалног минимума функције f ;
- за $x \in (x_0 - \delta, x_0)$ важи $f'(x) > 0$ и за $x \in (x_0, x_0 + \delta)$ важи $f'(x) < 0$, тада је x_0 тачка локалног максимума функције f .

Пример 7.3. Наћи интервале монотоности и екстремне вредности функције $y = \frac{e^x + x}{e^x - x}$.

Функција је дефинисана на целом скупу $\mathbb{R}$, јер је $e^x > x$ за $x \in \mathbb{R}$. Први извод је $y' = \frac{2e^x(1-x)}{(e^x - x)^2}$. Како је $e^x > 0$ за $x \in \mathbb{R}$, знак првог извода зависи само од $1 - x$. Дакле, $y' > 0$ за $x < 1$ и ту функција расте; $y' < 0$ за $x > 1$ и ту функција опада; тачка $\left(1, \frac{e+1}{e-1}\right)$ је локални (и глобални) максимум функције.

Теорема 7.7. Нека је x_0 стационарна тачка функције f и нека постоји $f''(x_0)$.

- Ако је $f''(x_0) > 0$ тада је x_0 тачка локалног минимума функције f .
- Ако је $f''(x_0) < 0$ тада је x_0 тачка локалног максимума функције f .

Пример 7.4. Наћи екстремне вредности функције $y = \sin x + \cos x$ за $x \in [0, 2\pi)$.

Налазимо $y' = \cos x - \sin x = 0$ за $x = \frac{\pi}{4}$ или $x = \frac{5\pi}{4}$. Даље је $y'' = -\sin x - \cos x$ и $y''\left(\frac{\pi}{4}\right) = -\sqrt{2} < 0$, па је тачка $\left(\frac{\pi}{4}, \sqrt{2}\right)$ локални максимум функције, а $y''\left(\frac{5\pi}{4}\right) = \sqrt{2} > 0$, па је тачка $\left(\frac{5\pi}{4}, -\sqrt{2}\right)$ локални минимум функције.

7.3 Лопиталово правило

Теорема 7.8. (Кошијева теорема о средњој вредности) Нека су функције f и g непрекидне на $[a, b]$, диференцијабилне на (a, b) и нека је $g'(x) \neq 0$ за све $x \in (a, b)$. Тада постоји $\xi \in (a, b)$ за које је

$$\frac{f'(\xi)}{g'(\xi)} = \frac{f(b) - f(a)}{g(b) - g(a)}.$$

Теорема 7.9. (Лопиталово правило) Нека су f и g функције, $a \in [-\infty, \infty]$ и важи

1. f и g су диференцијабилне за $x \neq a$;
2. $\lim_{x \rightarrow a} f(x) = \lim_{x \rightarrow a} g(x) = 0$ (или $\lim_{x \rightarrow a} f(x) = \lim_{x \rightarrow a} g(x) = \pm\infty$);
3. $g'(x) \neq 0$ за $x \neq a$;
4. $\lim_{x \rightarrow a} \frac{f'(x)}{g'(x)} = L$.

Тада је $\lim_{x \rightarrow a} \frac{f(x)}{g(x)} = L$.

Пример 7.5. Израчунати $\lim_{x \rightarrow 0+} x^x$.

Нека је $y = x^x$. Тада је

$$\lim_{x \rightarrow 0+} \ln y = \lim_{x \rightarrow 0+} (x \ln x) = \lim_{x \rightarrow 0+} \frac{\ln x}{1/x} = \left[-\frac{\infty}{\infty} \right] = \lim_{x \rightarrow 0+} \frac{(\ln x)'}{(1/x)'} = \lim_{x \rightarrow 0+} \frac{1/x}{-1/x^2} = -\lim_{x \rightarrow 0+} x = 0.$$

Дакле, $\lim_{x \rightarrow 0+} y = e^0 = 1$.

Пример 7.6. Израчунати $\lim_{x \rightarrow \infty} \frac{x^n}{e^x}$.

Функција под лимесом је облика $\frac{\infty}{\infty}$. Примењујемо Лопиталово правило n пута:

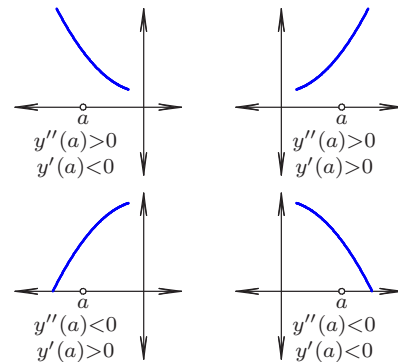
$$\begin{aligned} \lim_{x \rightarrow \infty} \frac{x^n}{e^x} &= \lim_{x \rightarrow \infty} \frac{(x^n)'}{(e^x)'} = \lim_{x \rightarrow \infty} \frac{nx^{n-1}}{e^x} = \lim_{x \rightarrow \infty} \frac{(nx^{n-1})'}{(e^x)'} = \lim_{x \rightarrow \infty} \frac{n(n-1)x^{n-2}}{e^x} = \dots \\ &= \lim_{x \rightarrow \infty} \frac{n!}{e^x} = n! \lim_{x \rightarrow \infty} \frac{1}{e^x} = 0. \end{aligned}$$

7.4 Конвексност

Дефиниција 7.3. Нека је $f : (a, b) \rightarrow \mathbb{R}$ функција, $x_1, x_2 \in (a, b)$ и $\lambda \in [0, 1]$. f је

- *конвексна* ако важи $f(\lambda x_1 + (1 - \lambda)x_2) \leq \lambda f(x_1) + (1 - \lambda)f(x_2)$. Значи да је график функције испод дужи која спаја тачке $(x_1, f(x_1))$ и $(x_2, f(x_2))$.
- *конкавна* ако важи $f(\lambda x_1 + (1 - \lambda)x_2) \geq \lambda f(x_1) + (1 - \lambda)f(x_2)$. Значи да је график функције изнад дужи која спаја тачке $(x_1, f(x_1))$ и $(x_2, f(x_2))$.

Претпоставимо да је $f''(a) > 0$. То значи да у околини тачке a (нагиб тангенте) f' расте - таква крива је конвексна.

Претпоставимо да је $f''(a) < 0$. То значи да у околини тачке a (нагиб тангенте) f' опада - таква крива је конкавна.

Теорема 7.10. Нека функција f има други извод на (a, b) . Тада за $x \in (a, b)$ важи

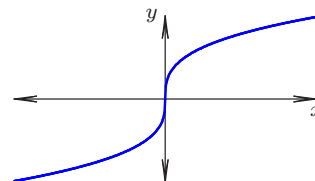
- $f''(x) \geq 0 \Leftrightarrow f$ је конвексна;
- $f''(x) \leq 0 \Leftrightarrow f$ је конкавна;
- $f''(x) > 0 \Rightarrow f$ је строго конвексна;
- $f''(x) < 0 \Rightarrow f$ је строго конкавна.

Дефиниција 7.4. Нека је функција f непрекидна у тачки x_0 и има коначан или бесконачан извод $f'(x_0)$. Ако постоји $\delta > 0$ такво да је на једном од интервала $(x_0 - \delta, x_0 + \delta)$ функција f строго конвексна а на другом строго конкавна, тада тачку $(x_0, f(x_0))$ зовемо *превојном тачком* функције f .

Претпоставимо још да функција f има други извод f'' у некој околини тачке x_0 осим можда у самој тачки x_0 . Ако f'' мења знак пролазећи кроз тачку x_0 , тада је x_0 превојна тачка функције f .

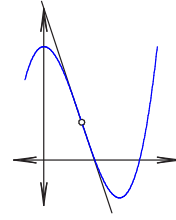
Пример 7.7. Посматрајмо функцију $f(x) = \sqrt[3]{x}$.

Већ смо видели да она има бесконачан први извод у нули, јер је $f'(x) = x^{-2/3}/3$. Даље је $f''(x) = -2x^{-5/3}/9$. За $x < 0$ је $f''(x) > 0$ и ту је функција строго конвексна, док је за $x > 0$ је $f''(x) < 0$ и ту је функција строго конкавна. Дакле, нула је превојна тачка функције f .

Теорема 7.11. Ако за функцију f постоји други извод у тачки x_0 и ако је x_0 превојна тачка функције f , тада је $f''(x_0) = 0$.

Пример 7.8. Нека је дата функција $y = x^3 - 3x^2 + 3$. Налазимо $y' = 3x^2 - 6x$ и $y'' = 6x - 6$, па је $y'' = 0$ за $x = 1$ и ту f'' мења знак. Дакле, тачка $(1, 1)$ је превојна у тачка функције f (у тој тачки се крива и њена тангента секу).

7.5 Задаци

Пример 7.9. Израчунати $\lim_{x \rightarrow 0} \frac{\arcsin x - \operatorname{arctg} x}{x^3}$.

Узастопном применом Лопиталовог правила рачунамо:

$$\begin{aligned} \lim_{x \rightarrow 0} \frac{\arcsin x - \operatorname{arctg} x}{x^3} &= \lim_{x \rightarrow 0} \frac{(1-x^2)^{-1/2} - (1+x^2)^{-1}}{3x^2} \\ &= \lim_{x \rightarrow 0} \frac{-\frac{1}{2}(1-x^2)^{-3/2}(-2x) + (1+x^2)^{-2}2x}{6x} = \frac{1}{2}. \end{aligned}$$

Пример 7.10. Израчунати $L = \lim_{x \rightarrow 0} \left(\frac{\operatorname{tg} x}{\sin x} \right)^{1/\operatorname{tg}^2 x}$.

$$L = \lim_{x \rightarrow 0} \left(\frac{1}{\cos x} \right)^{1/\operatorname{tg}^2 x} = \lim_{x \rightarrow 0} e^{\frac{1}{\operatorname{tg}^2 x} \ln \frac{1}{\cos x}} = e^{\lim_{x \rightarrow 0} -\frac{\ln \cos x}{\operatorname{tg}^2 x}}.$$

Применом Лопиталовог правила на последњи лимес добијамо

$$e^{\lim_{x \rightarrow 0} \frac{\sin x / \cos x}{2 \operatorname{tg} x / \cos^2 x}} = \sqrt{e}.$$

Пример 7.11. Испитати ток и скицирати график функције $y = (2x - 1)e^{-1/x}$.

Домен је $\mathbb{R} \setminus \{0\}$; нула функције је $N(1/2, 0)$; $y < 0$ за $x \in (-\infty, 0) \cup (0, 1/2)$ и $y > 0$ за $x \in (1/2, \infty)$. Права $x = 0$ је вертикална асимптота са леве стране, јер је

$$\lim_{x \rightarrow 0+} y(x) = 0 \quad \text{и} \quad \lim_{x \rightarrow 0-} y(x) = -\infty.$$

Кад $x \rightarrow \pm\infty$ можемо користити Маколренов развој $e^t = 1 + t + o(t)$ кад $t \rightarrow 0$:

$$\lim_{x \rightarrow \pm\infty} (2x - 1)e^{-1/x} = \lim_{x \rightarrow \pm\infty} (2x - 1) \left(1 - \frac{1}{x} + o\left(\frac{1}{x}\right) \right) = \lim_{x \rightarrow \pm\infty} (2x - 3 + o(1)),$$

па је права $y = 2x - 3$ коса асимптота кад $x \rightarrow \pm\infty$.

Даље је $y'(x) = e^{-1/x} \frac{2x^2 + 2x - 1}{x^2}$.

- $y \nearrow$ за $x \in (-\infty, -(1 + \sqrt{3})/2) \cup ((\sqrt{3} - 1)/2, \infty)$;
- $y \searrow$ за $x \in (-(1 + \sqrt{3})/2, 0) \cup (0, (\sqrt{3} - 1)/2)$.

Тачка $(-(1 + \sqrt{3})/2, y(-(1 + \sqrt{3})/2))$ је локални максимум функције, а тачка $((\sqrt{3} - 1)/2, y((\sqrt{3} - 1)/2))$ је локални минимум функције. Други извод је $y'' = e^{-1/x} \frac{4x - 1}{x^4}$, па је y конкавна за $x \in (-\infty, 0) \cup (0, 1/4)$ и конвексна за $x \in (1/4, \infty)$. Функција има превој у тачки $(1/4, y(1/4))$.

